

اعجاز اخلاق پیامبر(ص) و وظائف پیروان نبی خاتم

مجموعه معارف دینی ما که در قرآن کریم و سنت رسول اعظم(ص) و ائمه اطهار(ع) منعکس شده از سه بخش عقاید، احکام و اخلاق تشکیل می‌شود.

مجموعه معارف دینی ما که در قرآن کریم و سنت رسول اعظم(ص) و ائمه اطهار(ع) منعکس شده از سه بخش عقاید، احکام و اخلاق تشکیل می‌شود. این سه بخش در واقع متناظر با درخت ایمان هستند و عقاید به مثابه ریشه این درخت، احکام در مقام تنه آن، و اخلاق، به مثابه میوه‌ها، دخت ایمان، قلمداد می‌شوند. از سوی دیگر غرض از غرس هر درخت نیز بهره‌مندی از میوه آن درخت است و شاید پیامبر اکرم اسلام(ص) که به دست مبارکش نهال اسلام غرس شد از همین روست که فرمود «انی (یا انما) بعثت لاتمم مکارم الاخلاق». در همین راستا گفت وگویی با حجت الاسلام والمسلمین دکتر مهدی علیزاده درباره ابعاد و جنبه‌های اخلاقی شخصیت پیامبر عظیم الشان اسلام و نسبت اخلاق و دین داشته‌ایم که خلاصه‌ای از آن را در ادامه می‌خوانید.

حجت الاسلام و المسلمین علیزاده، مدیر مرکز اخلاق و تربیت پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی و مدیر دانشکده اخلاق موسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت است و از وی تاکنون کتاب‌هایی همچون تفسیر کلامی - عرفانی آیه نور، در انتظار ققنوس؛ پژوهشی در باب مهدی باوری، کتاب شناخت اخلاق اسلامی و اخلاق کاربردی منتشر شده است.

پیامبر اسلام فرمودند: «انی (یا انما) بعثت لاتمم مکارم الاخلاق» و ایشان همچنین در قرآن یک اسوه حسنه خوانده شده‌اند. ابتدا بفرمایید به طور کلی تعبیر شما از جایگاه اخلاق در شخصیت پیامبر اکرم(ص) و در دین اسلام چیست؟

می‌توان گفت میوه شیرین و مفید درخت ایمان و اسلام آوردن که غرض و فلسفه بعثت و ارسال رسل و انزال کتب بوده رسیدن به اهتزاز و پرواز بلند روح انسان و آراسته شدن به فضایل و مکارم اخلاقی است. خصلت‌ها و سجایای اخلاقی به عنوان زیبایی‌های روح در انسان تجلی می‌کند و او را به تکامل می‌رساند. بنابراین باید گفت که پیامبر در جمله «انی (یا انما) بعثت لاتمم مکارم الاخلاق» به نوعی فرموده‌اند که میوه درخت نبوت من اخلاق است.

برای فهم جایگاه مکارم اخلاق و اهمیت آن نزد پیامبر به عنوان یک نمونه می‌توان به برخورد ایشان با دختر حاتم طایی اشاره کرد. وقتی که اسرای قبیله بنی‌طه را به مدینه آوردند و دختر حاتم طایی را در آن میان به پیامبر(ص) معرفی کردند، ایشان گفتند که او را به جهت بزرگ منشی پدرش آزاد کنید. می‌بینید که پیامبری که بر اساس ارزش‌های اسلامی به هیچ عنوان واقعی به نسب و تبار نمی‌نهادند، در اینجا وارث مکارم اخلاق بودن را ولو به حسب و نسب به عنوان یک امتیاز تلقی فرمودند.

اساساً یکی از ابعاد اهمیت اخلاق نبوی این است که از قدیم و تا آن جایی که من کتاب‌های اخلاقی را دیده‌ام از قرن چهارم، ما نظریه‌ای داریم تحت عنوان اعجاز اخلاق رسول اکرم؛ که گویای این امر است که یکی از معجزات پیامبر گرامی اسلام(ص) اخلاق ایشان بوده و همین اخلاق یکی از مهم‌ترین ادله پذیرش نبوت ایشان بوده است. از جمله کسانی که این بحث را مطرح کرده بی‌هقی است و معاصرانی نیز، هم در داخل ایران و هم در خارج از ایران این بحث را مطرح کرده‌اند. قائلین به عنوان اولین شاهد نیز به گفته‌های حضرت خدیجه(س) در اولین شب پس از نزول اولین آیات وحی بر پیامبر(ص) استناد می‌کنند و در حالی که ایشان به پیامبر(ص) دلگرمی می‌داد، می‌گفته است که شما با این سجایا و خصلت‌های کریمانه و شرافتمندانه اخلاقی که دارید من یقین دارم خداوند شما را به پیامبری برگزیده است.

اخلاق را به اعتبارهای مختلف می‌توان به بخش‌های مختلفی تقسیم کرد. برای مثال می‌توان به اعتبار ارتباطات انسان با خود، خدا، خانواده و اجتماع از اخلاق فردی، اخلاق بندگی یا عبادی، اخلاق خانوادگی و اخلاق اجتماعی سخن گفت. لطفاً اشاره‌ای به اهم مواردی از اخلاق فردی پیامبر(ص) داشته باشید.

یک بعد اخلاق فردی پیامبر(ص) که جنبه معنوی جدی هم دارد و از شاخص‌های زندگی ایشان است زهد و ساده‌زیستی است. در کتب روایی و کتب سیره شیعه و اهل سنت این موارد به صورت قطعی نقل شده است. از سادگی لباس و خانه و بستر و غذا گرفته تا تعمیر لباس و کفش‌شان و آسیاب کردن گندم و دیگر کارهای متداول به دست خودشان تا توصیه‌هایی که به خانواده خود داشته‌اند، همه نشانگر این ساده‌زیستی است. ایشان در توصیه‌ای در همین رابطه به دختر خود فاطمه زهرا(س) فرمودند: «حال من در این دنیا حال مسافری است که زیر درختی اندکی می‌آرمد و دوباره پای در سفر می‌گذارد. من برای ماندن به این دنیا نیامده‌ام پس مرا با زینت دنیا کاری نیست.»

از دیگر موارد سیره و اخلاق فردی پیامبر مکرم می‌توان به تواضع و فروتنی ایشان اشاره کرد که سبقت جویی در سلام کردن به بزرگ و کوچک، کوچک نشمردن بینوایان و هم‌غذا شدن با آنان، مهربانی و بازی با کودکان، نشستن روی زمین و نشستن در پایین مجلسی که به آن وارد می‌شدند از جمله موارد نشانگر تواضع پیامبر(ص) است. نظم و انضباط، کم‌خوابی و کم‌خوراکی، روحیه سختکوشی در کار، تکریم کارگران، اهمیت دادن به پاکیزگی و استحمام و استعمال عطر از دیگر ابعاد اخلاق فردی پیامبر گرامی اسلام است.

سیره اخلاقی پیامبر در نسبت با خانواده خود چگونه بوده است؟ آیا با توجه به متعدد بودن زوجات پیامبر(ص) گزارشی متفاوت

از آنچه در مورد اخلاق حسنه ایشان گفته شده در تعامل ایشان با همسران شان وجود دارد؟

هرگز شنیده نشده که همسری از همسران پیامبر از اخلاق همسراری ایشان شکایتی داشته باشد. ممکن است خواسته هایی زودگذر می داشتند، اما شکایتی نداشتند. پیامبر(ص) در رابطه با اخلاق همسراری بیان معروفی دارند مبنی بر این که «بهترین شما مومنان کسی است که به خویشان خود خوبی کند و بهترین شما بهترین برای اهل و عیال خود است و من بهترین شما برای زنان و خانواده و عیال خود هستم و زنان را گرامی نمی دارد مگر انسان کریم و زنان را تحقیر و توهین نمی کند مگر انسان فرومایه.»

برجسته ترین مواردی که در اخلاق اجتماعی پیامبر(ص) می توان به آنها اشاره کرد، کدام است؟

یکی از برجسته ترین موارد همان چیزی است که ایشان از پیش از نبوت به آن مشهور بودند؛ یعنی امانتداری. پیامبر(ص) تا به آن حد این خصلت را اهمیت می دادند که در جنگ خیبر در حالی که محاصره قلعه خیبر طولانی شده بود و مسلمانان از جهت آذوقه دچار کمبود شده بودند و یکی از چوپانان که گوسفندان یهودیان را در اختیار داشت به اسلام گروید و خواست این گوسفندان را تسلیم پیامبر و لشکر اسلام کند، پیامبر آن را نپذیرفت. پیامبر در برابر دیدگان همه آن سربازان گرسنه به آن چوپان فرمودند که در آیین ما خیانت در امانت بزرگترین گناهان است و بر تو واجب است که گوسفندان را تا در قلعه ببری و تلاش کنی همه را به صاحبانش برسانی. این مطلب که نشانگر عمق پایبندی پیامبر به مقوله امانتداری است در جلد سوم سیره ابن هشام که از معتبرترین سیر است نقل شده است.

یکی دیگر از برجسته ترین اخلاقیات پیامبر در امور اجتماعی که جنبه سیاسی و حکومتی نیز می یابد عدالت است که همواره مورد تاکید آموزه های قرآنی و اسلامی بوده است. در تواریخ نوشته شده که در جریان فتح مکه زنی به نام فاطمه مخزومی سرقتی را مرتکب شد و جرم او هم اثبات شد. قریش تصور می کردند در شرایطی که پیامبر در مقابل همه آزار و اذیت های آنان گذشت نشان داده می توانند با سفارش، این عضو قبیله خود را از اجرای حکم سرقت نجات دهند. آنان از طریق زید بن حارثه که از نزدیکان پیامبر بود طلب شفاعت او را می کنند اما پیامبر به شدت برافروخته می شوند و با فرا خواندن مردم به مسجد خطبه کوتاهی ایراد می کنند. پیامبر(ص) در این خطبه می فرمایند: «اقوام و ملل پیشین دچار سقوط و انقراض شدند، زیرا در اجرای قانون عدالت تبعیض روا می داشتند. هرگاه کسی از طبقات بالا مرتکب جرم می شد او را از مجازات معاف و اگر کسی از زیردستان به جرم مشابه آن مبادرت می کرد او را مجازات می نمودند. قسم به خدایی که جانم در قبضه اوست در اجرای عدل درباره هیچ کس فروگذار و سستی نمی کنم. اگر فاطمه دختر محمد مرتکب چنین عمل ناستوده ای می شد بی گمان او را نیز مجازات می کردم.» این قاطعیت در عدالت خواهی و در دادگستری، عدالتی که حتی در کوچکترین امور در زندگی خانوادگی هم رعایت می کردند از ایشان یک اسوه بلند تاریخی برای همه مسلمانان و بلکه برای همه بشریت به تصویر می کشد که ان شاءالله توفیق داشته باشیم به ایشان تأسی کنیم.

با توجه به مباحثی که گذشت و علاوه بر همه این مطالب، از نظر شما امروزه دینداران چه تلقی ای از اخلاق باید داشته باشند و آن را در چه جایگاهی باید قرار دهند؟

باید گفت امروز اخلاق به عنوان مهم ترین شاخص قضاوت و ملاک موفقیت یک دین می تواند به شمار آید. در تلقی بین المللی در بین اقوام مختلف و پیروان آیین ها و مناسک و متفکران و اندیشمندان، یکی از شاخص ها و سنجه های میزان توفیق و موفقیت یک دین این است که چقدر توانسته پیروان خود را اخلاقی کند. بنابراین اخلاقی بودن و اخلاقی رفتار کردن انسان های مسلمان در واقع نه تنها صرفاً به پای عملکرد مسلمین بلکه به پای موفقیت یا حتی گاهی به پای حقانیت دین مبین اسلام نوشته می شود و این نکته مهمی است که باید بسیار به آن توجه کرد.

برای روشن تر شدن این نکته خوب است مخاطبان را به نکته دیگری توجه دهم و آن، این که در بین ابعاد مختلف دین آنچه زبان مشترک بین فطرت انسان هاست، اخلاق است. ممکن است که خیلی از عقاید یک دین برای پیروان دین دیگر قابل فهم نباشد و آنها نتوانند با آن ارتباط برقرار کنند. بسیاری از مناسک و شعائر و واجبات و محرمات یک دین ممکن است برای پیروان ادیان دیگر قابل فهم و درک نباشد و بنابراین برای آنها حجت هم نباشد، اما اخلاق و ارزش های اخلاقی و نظام اخلاقی یک دین و ارزش هایی که در آن دین برجسته و به آنها توصیه و سفارش می شود و پیروان نیز بر اساس آن تربیت می شوند و منش و برخوردهایشان بر اساس آن شکل می گیرد یک زبان بین المللی است. این زبان صفر و یک به همه زبان ها قابل ترجمه است و همه آن را می فهمند و همه به زیبایی و درستی و صحت و حقانیت آن می توانند اذعان کنند. بنابراین ما به عنوان پیروان نبی خاتم باید به مقام اخلاقی و ابعاد اخلاقی دین مبین اسلام و همچنین ابعاد اخلاقی معلم بزرگ این دین و معلم قرآن و حکمت توجه بیش از پیش کنیم و برای او حساب مستقل و جدی در این زمینه باز کنیم.